

УДК 37.035+361.61

*Тетяна Швець,
учитель вищої категорії,
учитель-методист,
заступник директора
з виховної роботи
Київського ліцею бізнесу*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті висвітлюється необхідність використання інтерактивних методів у позакласній діяльності з метою вдосконалення ефективності процесу громадянської соціалізації старшокласників.

Ключові слова: інтерактивні методи, позакласна діяльність, соціалізація, старшокласник.

В статье освещается необходимость использования интерактивных методов во внеклассной деятельности с целью усовершенствования эффективности процесса гражданской социализации старшеклассников.

Ключевые слова: интерактивные методы, внеклассная деятельность, социализация, старшеклассники.

The article covers the necessity of interactive methods use for extracurricular activity with the purpose of improvement of process efficiency of senior pupils civil socialization.

Key words: interactive methods, extracurricular activity, socialization, senior pupil.

Сучасні трансформаційні процеси, які охопили економічні, соціально-політичні, духовно-моральні підвалини соціального життя українського суспільства утруднюють формування вільної особистості, здатної до творчої перетворювальної діяльності. Молода людина постійно стикається зі складними та непередбачуваними ситуаціями, в яких вона повинна діяти адекватно. В цьому контексті саме освіта може допомогти молоді жити у мінливому суспільстві, навчити самостійно вирішувати життєві проблеми. Але, сучасна шкільна освіта в Україні більше спрямована на надання учневі необхідних знань, вироблення умінь і навичок, але недостатньо навчає школярів приймати відповідальні рішення, критично мислити, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, вирішувати конфлікти. Мова йде про виховання громадянина.

Проблемам громадянського становлення сучасної учнівської молоді присвячені наукові доробки І. Бекешкіної, В. Вугрич, М. Головатого, Ю. Завалевського, І. Жерносека, І. Єрмакова, П. Ігнатенка, О. Киричука, О. Ковалерова, Н. Косаревої, Л. Крицької, Н. Лавриченко, Л. Рубашевського, М. Рудь, Л. Сохань, О. Сухомлинської, Г. Філонова, В. Ядова, К. Чорної та ін. Останнім часом над проблемою громадянської соціалізації молодого покоління плідно працюють В. Ананишев, Г. Гревцева, С. Даневич, Т. Панаріна, Н. Самохіна, Н. Чернуха та ін.

Теоретичні аспекти, пов'язані з визначенням сутності інтерактивних методів, їх класифікації, визначенням найбільш поширених і придатних їх видів для розв'язання навчальних завдань набули висвітлення в працях російських (О. Коротаєва, Г. Мітіна, Г. Самохіна, С. Стил'к, Н. Суворова, Г. Шевченко) та українських (А. Мартинець, М. Скрипник, Л. Пироженко, О. Пометун та ін.) вчених.

Однак, незважаючи на ґрунтовні дослідження у галузі громадянського становлення молодого покоління, проблемам впровадження інтерактивних технологій у процесі громадянської соціалізації старшокласників у позакласній діяльності приділено недостатньо уваги.

Метою статті є аналіз потенціалу інтерактивних технологій у процесі громадянської соціалізації старшокласників у позакласній діяльності.

Ми вважаємо, що педагогічно керованою частиною громадянської соціалізації є громадянське виховання, яке являє собою цілеспрямований і педагогічно керований процес формування громадянських якостей особистості, тоді як громадянська соціалізація може відбуватися стихійно та бути відносно контрольованою. Єдність громадянської соціалізації та громадянського виховання ефективно може бути забезпечена в системі соціальних інститутів, серед яких провідним є система освіти. З соціально-педагогічної точки зору, громадянське виховання, на нашу думку, повинно бути засноване на організації цілеспрямованої взаємодії молоді з оточуючим соціальним середовищем та соціальної діяльності.

Ми вважаємо, що стратегія громадянського виховання в сучасних умовах трансформації українського суспільства повинна орієнтуватися на громадянську соціалізацію особистості та формування навичок активної громадянської діяльності, участі та на створення педагогічних умов для виховання громадянської позиції особистості, яка містить у собі такі високо розвинуті громадянські якості як патріотизм, толерантність, усвідомлення громадянського обов'язку та відповідальності.

Ефективність громадянської соціалізації значною мірою визначається реалізацією діяльнісного підходу, згідно з яким у структурі особистості виникають і закріплюються перш за все ті новоутворення, у «конструювання» яких індивід вкладає своє почуття, власну працю, енергію, конкретну дію, проявляючи цілеспрямовану активність. Отже, особистість громадянина формується за умови його реальної включеності

у діяльність, коли апробуються, перевіряються на практиці відповідні громадянські цінності.

Ми переконані, що позакласна діяльність є найбільш діючим інструментом педагогічного впливу на процеси громадянської соціалізації в силу її високої технологічності при організації, управлінні і контролі. Успішність громадянської соціалізації у позакласній діяльності значною мірою зумовлюється формами та методами її організації. В процесі здійснення позакласної діяльності ми спираємось на врахування умов співробітництва, партнерства між вихователем та вихованцем. Тому при визначенні методів організації позакласної роботи засновуємось на визначенні не тільки способу, шляху впливу на вихованця, а й, головним чином, способу діяльності, спільному шляху досягнення бажаної мети.

Завданню формування громадянськості в найбільшому ступені відповідають інтерактивні методи, які передбачають активну соціальну діяльність учнів (імітаційну або реальну). Теоретичні та практичні розробки в цій галузі належать В. Гузєєву, А. Гіну, О. Пометун, Л. Пироженко, А. Фасолі.

Ми схилиємося до визначення інтерактивного метода, який запропонувала О. Пометун: «Суть інтерактивного навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють» [4, с. 13]. Але ми вважаємо, що інтерактивні методи не тільки можна, а й потрібно використовувати саме в позакласній діяльності. Вони стимулюють творчість, ініціативу, сприяють формуванню самостійного та критичного мислення, прийняття рішень, розв'язування проблем, формують активну життєву позицію, вчать продуктивно спілкуватися, представляти різні точки зору, заохочують до співпраці, формують у молоді навички соціальної взаємодії, здатності спілкування за умов інтеграційних процесів у полікультурному середовищі і базуються на принципі багатосторонньої взаємодії [2, с. 420].

Мета інтерактивного процесу – зміна та покращення моделей поведінки учасників. Аналізуючи свої реакції та реакції партнера, учасник змінює свою модель поведінки та усвідомлено засвоює її, що дозволяє говорити про інтерактивні методики не тільки як про процес навчання, а й виховання. При використанні інтерактивних методів, як правило моделюються життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного вирішення, застосовуються рольові ігри. Реалізація цього підходу здійснюється шляхом отримання позитивного досвіду участі учнів в окремих соціальних акціях, тренінгах, проектах, імітаційних іграх, дебатах, організації учнівського самоврядування, волонтерській роботі,

різноманітних творчих конкурсах з громадянознавчої тематики, співпраці з органами влади та місцевого самоврядування, роботі шкільних ЗМІ, виробничій практиці, дискусіях, роботі в євроклубі, учнівських конференціях та ін. В таких видах діяльності учень керується мотивами громадянського обов'язку, в основі якого лежать особистісні мотиви, що сполучаються із суспільними.

Розглянемо докладніше інтерактивні методи, які, на нашу, думку, є найбільш ефективними у процесі здійснення громадянської соціалізації старшокласників та можуть бути використані у позакласній виховній діяльності.

Одним із поширених методів є диспут, який передбачає зіткнення різних, інколи прямо протилежних точок зору. Проводити диспути можна на політичні, економічні, правові, екологічні, естетичні теми, що хвилюють молодь. Диспут не вимагає певних рішень, він вчить дотримуватися логіки доведення, аргументувати свою позицію, бути толерантним до іншої позиції. Процес підготовки до диспутів сприяє тренуванню організаторських здібностей старшокласників, коли відбувається практична підготовка лідерів, здатних знайти актуальну тему, організувати інших учнів, знайти експертів. Тобто диспути є додатковим і змістовним простором для здійснення підготовки учнівської молоді до активних та відповідальних дій. Диспут вимагає напруженої відповідальності за слово, за дії, вимагає рішучого характеру та плану дій у команді.

Найбільш відомим (хоча, на наш погляд, недостатньо поширеними в практиці української школи) методом є дискусія, яка сприяє розвитку критичного мислення учнів, дає можливість визначити власну позицію, формує навички аргументації та відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми. Варіантів проведення дискусії може бути багато, все залежить від обраної теми, учнів, які беруть участь в дискусії та мети взаємодії.

Ми вважаємо за доцільне зупинитися на такому методі, як дебати – формі дискусійної діяльності учнів. Нині вже відомо, що дебати – важливий спосіб розвитку в учнів критичного мислення та навичок аргументованого висловлювання. Дебати важливі й з погляду можливостей розвитку у юнаків таких рис особистості, як самостійність мислення, ініціативність. Завданнями, які розв'язують дебати, є вміння доказово відстоювати свою точку зору, навичок публічного виступу, командної роботи, виховання у них активної громадянської позиції, толерантності до позицій і думок інших, до різноманітності [3, с. 11]. Теми повинні бути придатними до дебатування – дискусійними. Найлегший шлях зробити тему цікавою – залучити учнів до її формулювання. Дебатні теми за змістом можуть бути трьох видів: факт, політика, цінність, але обов'язково – суспільно-значущі теми, щоб обрана тематика якомога найкраще сприяла

громадянській соціалізації старшокласників.

Одним з ефективних інтерактивних методів є тренінг. Ми погоджуємося із думкою науковців, які стверджують, що тренінгова технологія базується на партисипаторному підході, коли всі учні є активними учасниками процесу виховання [2, с. 421]. Ця технологія дозволяє реалізувати потреби учнів в активній діяльності і спілкуванні. Чинниками, що підвищують ефективність тренінгу, є груповий характер занять, питома частка ігор, варіативність процедур, постійне надання можливостей зробити вибір поведінки, позитивний емоційний фон занять, постійна рефлексія процесу роботи, експрес-діагностика стану учнів. Проведення тренінгів добре компенсує недостатність соціальної практики у школі, нейтралізує агресію, усуває почуття незахищеності та тиск конкуренції, сприяє кращому пізнанню учнів один одного. У процесі реалізації тренінгових програм створюються найкращі умови для задоволення потреб старшокласників у спілкуванні, в самовираженні, у пізнанні світу. Під час тренінгів спостерігається висока активність старшокласників, які захоплюються результатами власної та групової діяльності. Створюється ситуація співучасті у створенні виховних задумів, у процесі прийняття рішень. Механізми тренінгу роблять його важливим інструментом виховання, який сприяє розвитку ініціативи і самодіяльності, створенню атмосфери свободи, творчого розкріпачення та умов для саморозвитку, прагненні вдосконалювати себе [2, с. 423].

Ще більш ефективним інтерактивним методом вирішення завдань громадянської соціалізації старшокласників у позакласній діяльності є імітаційні або ділові та рольові ігри. Гра полегшує процес передання соціально цінних відносин: робить емоційним, дозволяє вибірковість, має високі моральні принципи та правила, дозволяє включитися у спілкування, виступає у якості життєвих колізій, дає можливість «програвати» життєві ситуації. «Проживаючи» ситуації у грі, старшокласники можуть по-новому усвідомити проблеми, засоби реагування, відношення до подій, цінностей, конкретним особистостям; відкриваються нові можливості для вибудовування відносин та самореалізації.

У позакласній діяльності гра є найбільш привабливою через можливість проявити свої творчі здібності, «виплеснути» енергію, яка особливо накопичується після традиційних уроків, спробувати власні сили в умовах конкуренції, діяти, коли не лякають власні помилки; отримати навички діяти у різноманітних життєвих ситуаціях. Самостійність дій є ключовим елементом гри, що, безумовно, приваблює учнів. В процесі проведення такої гри в них формується усвідомлення приналежності до певного колективу, закріплюються взаємозв'язки під час вирішення колективних задач, а колективне обговорення загальних питань формує критичність, повагу до інших, толерантну поведінку, вміння вести дискусії, тобто всі якості громадянина. Досвід та знання кожного учня

творчо використовуються в умовах, максимально наближених до реальної дійсності, і це стає надбанням усіх учасників ділової гри.

Організація ділової гри не можлива без попередньої підготовки. Але попередню підготовку ми розуміємо не як «натаскування» старшокласників на певний вид діяльності. Тобто при реалізації ділової гри повинні дотримуватися всі принципи позакласного виховання, а саме: добровільний характер участі; суспільна спрямованість діяльності учнів; розвиток ініціативи і самодіяльності учнів; розвиток винахідливості та творчості; зв'язок з навчальною роботою; цікавість, емоційність. Учитель виконує роль радника, консультанта, що є загалом виправданим та оптимальним у поєднанні з процесом творення особистості громадянина. Такий підхід допомагає вчителю створити умови для набуття учнем власного досвіду (емоційного та раціонального). Тобто вчитель здійснює загальне керівництво грою, не втручаючись особисто в її перебіг, що створює простір для творчості учнів, включивши їх в активний процес пізнання світу, людей й самого себе.

Під час проведення імітаційних ігор відбувається поєднання зусиль всіх соціальних інститутів суспільства, які здійснюють процес громадянського виховання учнівської молоді. Справа в тому, що ефективність громадянської соціалізації старшокласників забезпечується саме тоді, коли молодь має реальну можливість долучити до цього процесу не лише своїх однолітків, а й батьків, ЗМІ, громадськість, представників державних органів, громадських організацій тощо, що цілком ймовірно під час організації та проведення імітаційних або ділових ігор.

Отже, приймаючи участь у «дорослих» процедурах, учні отримують перший досвід державної та політичної діяльності, хоча і в ігровій формі; створюються умови для успішної самореалізації учнівської молоді; відбувається становлення свідомої громадянської позиції особистості, яка знає проблеми країни, бачить шляхи їх вирішення та бажає вирішувати ці проблеми.

Аналіз сучасної педагогічної практики свідчить про те, що ефективним методом цілеспрямованої позакласної діяльності, однією із найбільш продуктивних педагогічних технологій громадянського становлення особистості є проектна діяльність [5, с. 13–15]. Головною метою проекту є формування і розвиток свідомої особистості з громадянською позицією, готовою до конкретного вибору свого місця в житті, здатною змінити на краще своє життя і життя своєї країни. Під час проектування діяльність учнів передбачає цілеспрямовану діяльність, яка дає можливість знайти розв'язання проблеми і здійснити зміни в навколишньому середовищі (природному чи штучному), а також отримати конкретний (практичний) результат і представити його публічно.

Виконання проектів сприяє формуванню передумов поступового входження учнівської молоді у множину громадянських, правових,

управлінських та громадських відносин, які у свою чергу сприяють створенню в учнівській молоді таких базисних підвалин майбутньої діяльності у політико-правовій сфері, як демократизм, толерантність, плюралізм, гуманізм, громадянськість, повага до прав і свобод та обов'язкова вимогливість до виконання обов'язків.

У сучасній педагогіці існує декілька класифікацій проектів: дослідницькі, прикладні, інформаційні, ігрові. Але більшість їх використовується переважно у класно-урочній системі. У позакласній практиці варто застосовувати змішані типи проектів, які є практично-орієнтованими. Такі проекти сприяють отриманню певного соціального досвіду, тобто є соціальними проектами. Під соціальним проектом ми розуміємо програму реальних дій, в основі яких знаходяться актуальні соціальні проблеми, що потребують їх вирішення. Їх реалізація сприяє поліпшенню соціальної ситуації в конкретному регіоні, соціумі. Це один із засобів участі в суспільному житті шляхом практичного вирішення нагальних соціальних проблем. Соціальне проектування, як найважливіша для формування громадянського суспільства діяльність молоді, самостійна та спрямована на практичне вирішення певної проблеми, сприяє взаємодії шкільної спільноти з соціальними установами та владними органами.

Тематика проектів може включати широкий спектр проблем. Найбільш поширеними є такі проекти: створення ефективної системи учнівського самоврядування, пропагування здорового способу життя, створення шкільних ЗМІ, вирішення екологічних проблем (міста, району, села), проблем місцевої громади, реалізація прав дитини та людини у повсякденному житті, вирішення гендерних проблем, розв'язання миротворчих проблем, підтримка місцевого музею чи бібліотеки та ін. Проекти можуть бути внутрішньошкільними (класними, міжкласними), загальношкільними, міжшкільними, міжрегіональними, всеукраїнськими та міжнародними.

Таким чином, ми вважаємо, що інтерактивні методи мають значний потенціал саме при їх запровадженні у позакласній діяльності. Відбувається формування досвіду реальної «громадянської дії», активної участі в житті школи та розвиток її як демократичного інституту та моделі громадянського суспільства; формуються комунікативні компетенції та вміння працювати у співробітництві; забезпечуються умови для соціальної самореалізації учнівської молоді, інтеграції батьків, громадськості та учнів до процесу громадянського виховання. Позакласна діяльність має всі можливості для включення старшокласників до абсолютно реальної соціальної практики, з усіма її проблемами та протиріччями, що є цілковито необхідним етапом у процесі соціалізації; формування толерантності через забезпечення природних умов для міжрегіональної та міждержавної взаємодії учнівської молоді під час спільного вирішення соціально значимих проблем. Забезпечується ефективність громадянської

соціалізації старшокласників у позакласній діяльності завдяки використанню інтерактивних методів громадянського виховання. Отже, замість «громадянської просвіти» відбувається своєрідний «громадянський тренінг» через обов'язкове включення старшокласників до різноманітних форм соціальної активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7–13.
2. Життєві кризи особистості: методичний посібник / Ред. рада В.М. Доній (голова), Г.М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – Т. 1. – 392 с.
3. Навчання через дебати: різноманіття поглядів / Альфред Шнайдер, Максвелл Шнурер; за заг. ред. О.І. Пометун; адаптований переклад з англ. Г. Гупан, Т. Клекота. – К., БФ «Вчителі за демократію та партнерство». – Київ, 2009. – 320 с.
4. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2007. – 144 с.
5. Сухомлинська О.В. Громадянське виховання: спадщина і сучасність/ О.В. Сухомлинська // Доба. – 2005. – № 2 – С. 4–13.